

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 1–2 (2014)

Чланци

- О употреби локалног акузатива, одн. локатива
и инструментала у Вуковом језику (РАДОЈЕ СИМИЋ,
ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 3
- Конгруенција именица мушког рода на *-а*
(РАДА СТИЈОВИЋ) 17
- Типологија речника српског језика I (теоријски оквир)
(ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 29
- Критичко коришћење других речника
у изради Речника САНУ
(АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ) 49
- Поредбене фразеолошке јединице с компонентом
Пилаји у српском језику (НАТАША ВУЛОВИЋ) 63
- Позиционо неусловљена понављања у тексту
Милоша Црњанског (ГОРДАНА ЈАЊУШЕВИЋ
ЛЕКОВИЋ) 73

Прикази

- Марија Ђинђић, *Yeni Türkçe – Sıprça Sözlük*
(ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК) 93
- Рада Стијовић, *Језички саветник*
(СВЕТЛАНА МИЛАНОВИЋ) 99

Марина Спасојевић, <i>Глаголи на -(j)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспекти)</i> (МАРИНА НИКОЛИЋ)	105
Научни саставанак слависти у Вукове дане 42/1 (МАРИЈАНА БОГДАНОВИЋ)	113
Научни саставанак слависти у Вукове дане 42/3 (НИКОЛА САНКОВИЋ)	121
Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије Савремена проучавања језика и књижевности V/I (АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ)	129

Марина Спасојевић,
*Глаголи на -(j)ети, -ѝм у корелацији са глаголима
на -ити, -ѝм у савременом српском језику
(нормативни и лексикографски аспекти)**

У науци о српском језику стална је потреба за студијама и приручницима који се баве нормом стандардног језика. Обимна студија Марине Спасојевић једним делом ту празнину употпуњава. Млада и перспективна лингвисткиња Марина Спасојевић за тему, прво магистарског рада, а потом и монографије, изабрала је с нормативног аспекта „проблематичну“ групу глагола, а то су они глаголи који испред инфинитивног наставка *-ѝти* имају рефлекс *јаѝти* – *-е-*, *-(и)је-*, тј. они који се у инфинитиву завршавају на *-(j)еѝти*, а у првом лицу једнине презента на *-ѝм* (*волеѝти*, *волим*; *желеѝти*, *желим*; *сѝареѝти*, *сѝарим*; *белеѝти*, *белим* итд.). У студији се обрађује однос ове групе глагола са морфолошки блиском групом глагола који се у инфинитиву завршавају на *-иѝти* а у презенту првог лица једнине на *-ѝм* (нпр. *сѝариѝти*, *сѝарим*; *црниѝти*, *црним* и др.). Код глагола прве групе продиру облици инфинитива на *-иѝти* карактеристични за другу, бројнију групу глагола, чему је најпре допринело то што су облици презента обе групе глагола подударни. Осим тога утицај да се то деси вршило је и аналошко уопштавање рефлекса *јаѝти* из мушког рода радног глаголског придева у ијекавским говорима. Ширењем варијанти на *-иѝти* на рачун варијанти на *-(j)еѝти* (и ређе обрнуто) долази до неутрализације формалне опозиције, што најчешће није нормативно оправдано, а код групе глагола мотивисаних придевом, као и мањег броја глагола мотивисаних именицом, долази и до нарушавања семантичко-синтаксичких односа.

* Монографије 17, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013, 452 стр.

У приказу студије указаћемо само на оне њене елементе који се тичу нормативних аспеката обрађених глагола, тј. који се могу користити у нормирању и стандардизацији, а из тумачења ћемо изоставити творбене, синтаксичке, лексикографске и друге интерпретације које нису у директној вези с нормом српског језика и језичком културом.¹ И до сада су нормативни приручници указивали на нестандардну употребу облика глагола на *-ићи* уместо на *-(j)ећи* и обрнуто, као и на то да треба водити рачуна о семантичким и синтаксичким разликама које међу њима постоје, али никада тако темељно и систематично описано и представљено примерима лоше праксе, што је јако битно за норму. Свакако, ова књига не представља језички приручник, већ научну студију, али ћемо се на потребу и за једним приручником којем су тема искључиво глаголи и њихова норма вратити касније. Ауторка у уводном делу доноси преглед нормативних приручника у којима су поменути проблеми са употребом погрешних форми глагола на *-(j)ећи*, али нажалост, без полемичког тона.

Тема изискује пре свега дескриптивну обраду, те је тако у монографији дат попис и опис глагола код којих се јављају дублетне или нестандардне форме на релацији *-(j)ећи* – *-ићи* – *-аћи*. Детаљном анализом ових глагола показано је из којих разлога и на који начин долази до колебања норме. Грађа је обимна, у неким случајевима и више него што је потребно и може отежавати праћење. Но, то ипак не бисмо узели као ману јер сматрамо да је велики и пажљиво изабран корпус изузетно важно полазиште за било какав језички опис и анализу. Осим што потврђује податке које истраживач добија из литературе, претпоставке које му даје језичко осећање или лингвистичка интуиција, предност корпуса је и та што истраживачу

¹ Књига има следећу структуру: I. Увод (11–31), II. Глаголи на *-(j)ећи*, *-им* у корелацији са глаголима на *-ићи*, *-им* (33–308), III. Лексикографски поступци у обради глагола на *-(j)ећи*, *-им* (309–342), IV. Закључак (343–349), V. Summary (351–352), VI. Резюме (353–355), списак извора и њихових скраћеница (VII) (357–360), VII. Извори и њихове скраћенице (361–368), VIII. Литература, речници и правописно-нормативни приручници (361–368), IX. Регистри, и то посебно Регистар глагола (369–438) и Регистар радних глаголских придева у придевској служби (438–448). Други део монографије обухвата три главна поглавља: 1. Немотивисани глаголи на *-(j)ећи*, *-им* и глаголи на *-(j)ећи*, *-им* мотивисани именицом и од њих префиксирани глаголи (34–118), 2. Глаголи на *-(j)ећи*, *-им* мотивисани придевом (129–288) и 3. Радни глаголски придев у придевској служби (289–308).

омогућава добијање нових и, што је још важније, објективних података који до тада нису уочени, нису били предмет истраживања или су их претходни истраживачи занемаривали. Нажалост, речничка грађа се ретко и споро допуњава, па је врло важно то што је Марина Спасојевић све обрађене глаголе потврдила примерима из богатог корпуса који чине дела из књижевности, публицистике, али и материјал из разговорног језика, да би затим све регистровано проверила у контролном корпусу који чини *Корѿус савременој срѿској језика* Математичког факултета у Београду.

Глаголи су, како сама ауторка истиче, врста речи која је најбогатија по броју морфолошких и граматичких категорија, што утиче на врло комплексну њихову класификацију по морфолошким, синтаксичким и семантичким критеријумима. Наведено има последице и на норму српског језика. У анализи појединачних глагола најпре се сагледава нормативни статус предметних глагола, пре свега на основу постојеће речничке, приручничке и друге литературе. Затим се кроз примере показује стање у језичкој пракси и износе препоруке за евентуално кориговање норме, као што чини, рецимо, на стр. 76–77, када говори о глаголу *врети*, где недвосмислено износи став да у оним примерима где се то већ није десило, норма мора бити чвршћа према нестандартним формама на *-иѿи* у корист стандардних на *-(j)ети*. На крају студије даје се нормативни регистар глагола на који ћемо се касније вратити.

Прву анализирану групу глагола чине немотивисани или глаголи мотивисани именицом. Ту се издвајају (т. 1.1) глаголи код којих је форма на *-иѿи* нестандартна. Рецимо глаголи попут *ѿрмеѿи*, *киѿеѿи*, *милеѿи*, *чилеѿи*, са неправилним формама *ѿрмиѿиѿи*, *киѿиѿи*, *милиѿи*: *Гром је заѿрмио.² *Супа је киѿила. *Бубе су милиле. *Магла је иѿичилила. Углавном је појава нестандартних облика чешћа у старијем језику. Следећи подтип (т. 1.2) јесу глаголи који имају неколико, најчешће два облика презента, а форме на *-иѿи* које се спорадично јављају не припадају стандарду, глаголи типа *бдеѿи*: *бдѿм* / *бдиѿем*, али неправилно је *бдиѿи*, нпр. *Бдила је целу ноћ. Или глагол *врети* с неправилним обликом *вриѿи*, нпр. *Кафа је ѿроврила, па и глагол *зрети* с презентима *зрѿм* и *зрем*, мада ретко и неправилно *зриѿи*, нпр. *Воће је узрило преко ноћи. Овакви примери

² Звездича указује на нерегуларни облик.

јављају се и у савременом језику. Трећу подгрупу (1.3) чине глаголи код којих су форме на *-ићи* нестандартне у екавском, а равноправне у ијекавском изговору из фонетских разлога (због дисимилације рефлекса *јаћа* у два узастопна слога), рецимо *мрзећи*, *вредети*, *седећи* (и њихове префиксирани творенице) и *мрзећи* и *мрзићи*, *вриједјећи* и *вриједићи*, и *сједјећи* и *сједићи*. За екавску изговорну норму (малобројне) варијанте на *-ићи* спадају у нестандартне појаве. Следећа подврста (1.4) јесу непрелазни медијални глаголи код којих су варијанте на *-ићи* нестандартне и каузативни (прелазни активни) глаголи од исте основе с инфинитивом на *-ићи*. Иако постоји могућност, ови глаголи се ретко реализују и као непрелазни медијални и као прелазни активни глаголи (нпр. *засмрг(ј)ећи* и *засмргићи*, *засиид(ј)ећи* и *засиидићи*), већ се каузативно значење реализује у оквиру полисемије. Пету подврсту (1.5) чине морфолошки дублети типа: *бубрећи* / *бубреји* – *бубрији* / *бубрији*, *йуи(ј)ећи* – *йуији*, *сйрей(ј)ећи* – *сйрейији*, *йрейерейи* – *йрейерейији*, *хлай(ј)ећи* (*лай(ј)ећи*) – *хлайији* (*лајији*), *цвилеји* / *цвиљеји* – *цвилији*, *шумеји* – *шумији* и можда још који. Из тумачења М. Спасојевић, заступљеност у употреби је важан критеријум зашто је нешто дублет, тј. распрострањеност је критеријум исправности, што на једном, месту она и каже када говори о глаголу *шумеји* – *шумији*: „Распрострањеност и бројност варијаната на *-(ј)ећи* и *-ићи* засада им обезбеђује место дублета“ (стр. 104). Иако истиче распрострањеност и заступљеност као пресудне за утврђивање норме ових глагола, М. Спасојевић се, како примећујемо, не спори с традицијом, посебно речничком (не и приручничком), те углавном потврђује став лексикографа, који су одреднице успостављали управо на основу засведочене грађе у одређеном тренутку, док су правописи и приручници тежили системности. Могли бисмо се запитати шта је са другим критеријумима важним за норму и језичку културу, рецимо критеријум стабилности норме или сврховитости. А са друге стране, зрелог и искусног нормативисту, у шта се топло надамо да ће М. Спасојевић у будућности израсти, морају красити такве особине које М. Спасојевић већ поседује – а то су добра моћ запажања, стрпљење и предвиђање (тзв. научна интуиција).

Следећи подтип (1.6) јесу глаголи на *-(ј)ећи*, *-им* који се јављају као нестандартна варијанта глагола на *-ићи*, *-им*. Њихов број

није велик, али су они фреквентни. То су следећи глаголи: *вириџи*, *висиџи*, *илумиџи*, *дозволиџи*, *жмуриџи*, *зјайиџи*, *зуриџи*, *џиљиџи*, *радиџи*, *цаклиџи* се, *црџиџи*, *цуриџи*, *чамџиџи*, *чкиџиџи* и др. Нпр., *Буре је *цурело*. *Ја сам *илумела* у том филму. **Исцрџела* сам сву своју снагу. Према нормативним и лексикографским изворима, запажа се да се код појединих глагола између варијанти на *-аџи* и *-(j)еџи*, односно *-аџи*, *-(j)еџи* и *-иџи* може успоставити дублетност (1.7). Међутим, грађа показује да су варијанте на *-аџи* преовладале код већине ових глагола, док се варијанте на *-(j)еџи* и *-иџи* могу сматрати секундарним. Ипак код *цеџиџи*–*цеџи(j)еџи*, *џуџиџи*–*џуџиџеџи*–*џуџиџиџи*, *сјакџиџи*–*сјакџиџиџи*, *шкриџиџи*–*шкриџеџи*–*шкриџиџиџи* заиста се може говорити о дублетним облицима. Ретки су случајеви у којима варијанте на *-аџи* егзистирају као нестандардне варијанте глагола на *-(j)еџи* као *џуџиџи*, а честа је појава да су варијанте на *-(j)еџи* и *-иџи* нестандардна дијалекатска форма глагола на *-аџи*, као *звџиџеџи*, *шайџиџеџи* итд.

Глаголи на *-(j)еџи*, *-им* мотивисани придевом (деадјективни глаголи, т. 2) чине већи део обрађеног материјала, па сразмерно њихова анализа заузима већи простор у овој студији. С обзиром да је ту ситуација нормативно јаснија, непрелазни медијални са значењем „поста(ја)ти онаквим што значи мотивни придев“, нпр., *(у)белеџи* / *(у)бијеџеџи*, *(за)џуџи(j)еџи*, *(џо)џруб(j)еџи* 'поста(ја)ти бео, односно туп, груб' имају суфикс *-(j)еџи*, а већина ових глагола има наспрам себе синтаксички и семантички супротстављени глагол са суфиксом *-иџи*. Глаголи са суфиксом *-иџи* мотивисани придевом су прелазни и активни и значе „(у)чинити да нешто добије особину исказану придевом“, нпр., *убелиџи* / *убијеџиџи*, *зайуџиџи*, *џоџуџиџи* 'учинити белим, односно тупим, густим'. Тако, познато је да глаголски суфикси *-(j)еџи* и *-иџи* носе својеврсну семантичку и синтаксичку опозицију, нпр. Временом сам *ослеџела*, али *Заслеџио* ме је својом лепотом. Међутим, како је у литератури уочено, у језичкој пракси дошло је до нарушавања овог односа, ова се дистинкција не поштује, и то у већини случајева у корист суфикса *-иџи*. Иако постоји јасно правило, норма је нестабилна због колебања у избору ових суфикса, па тако имамо примере погрешне праксе. Међутим, ово правило важи само начелно, јер се не срећу увек овако супротстављени парови. С друге стране, све чешће се употребљавају глаголи

са суфиксом *-ићи* и када су медијални (нарочито рефлексивни), а у ограниченом броју случајева глаголи са суфиксом *-(j)ећи* када су активни. Такође, неки непрелазни медијални глаголи мотивисани придевом подједнако се користе са оба ова суфикса, те представљају дублете, попут глагола *ослабићи*: Девојка је *ослабела*, Грмљавина је *ослабила*, са медијалним значењем, док је други облик глагола уобичајен у примерима са активним глаголом, нпр. Треба *ослабићи* непријатеља. *Ослабећи* би била, додуше ређа, морфолошка варијанта, а треба напоменути да се код глагола без префикса употреба свела само на варијанту са суфиксом *-ићи*, што важи и за глаголе *сћарићи*, *мршавићи*, *лабавићи* и сл.

Иако и најновији српски нормативни приручници, попут *Нормативне граматике српског језика* П. Пипера и И. Клајна, говоре о степену нормативности исказа, мишљења смо да највише проблема у српској норми стварају управо једнако нормативно исправне дублетне форме или такође нормативно допуштене секундарне варијанте. Често је дублетизам, у ствари, фактичко стање у језичкој употреби, резултат превирања, различитих утицаја, аналогича и сл. Степен нормативности исказа и систем нормативних квалификатора (типа дозвољено, допушта се, исправно је у одређеном функционалном стилу) односи се пре свега на функционалностилску и експресивностилску маркираност, а не на дублетне форме. Иако норма не сме бити крута и ригидна, а нормативисти морају имати ширу свест о променама у језику, а следствено томе и у норми, било би добро многе ставове и решења ревидирати, и на основу критеријума језичке културе (начела стабилности, начела продуктивности, традицијског начела, начела проширености, начела типичности, начела предвиђања развојних тенденција) на темељима традиције васпоставити савремену норму савременог српског језика. Ту би једна оваква књига веома послужила. Зато се надамо да ће одговарајуће комисије Одбора за стандардизацију српског језика поверити Марини Спасојевић задатак израде једног нормативног приручника који за предмет има исте ове глаголе као и монографија коју овом приликом приказујемо. То је већ у значајној мери урађено – регистар на крају књиге није само прост попис глагола, већ један комплексан регистар урађен по принципу гнезда, који осим основних информација и упућивања јасно и истакнуто нуди, што

нас посебно радује, оне нестандартне, а у језику веома фреквентне облике, чак који доминирају у односу на узус. На томе смо Марини Спасојевић неизмерно захвални. Изостанак јасније истакнутих нормативних препорука у корист дескриптивног приступа, због чега ова књига нема карактер нормативног приручника, надомешћен је овим изванредним регистром. У ишчекивању засебне публикације у виду нормативног речника глагола или неког другог нормативног приручника, препоручујемо ово дело свим лингвистима, а посебно онима који се баве језичком стандардизацијом и лексикографијом.

Марина Николић